

Protegir, conservar i difondre

Des de la creació dels primers museus diocesans i fins als nostres dies, el patrimoni cultural del bisbat ha anat trasmutant-se per assegurar dos aspectes clau: la protecció i la conservació dels béns mobles i immobles que en essència el formen, als quals s'ha anat afegint la difusió. Aquest darrer aspecte, cada vegada més present per via dels potents canals de comunicació actuals, conjuga l'interès a donar a conèixer el valor simbòlic dels béns i dels espais amb el d'un acostament més obert i transversal, per facilitar-ne alhora el reconeixement.

Josep Maria Marquès, visions des de la crisàlide

Definit per algun company com un dels capellans més intel·ligents del presbiteri gironí, Josep Maria Marquès va mantenir al llarg de la vida una relació apassionada amb el patrimoni del bisbat. Convençut de la seva naturalesa de bé per a la comunitat dels cristians, va defensar-ne amb vehemència la gestió i la funció, com a factor de cohesió i identitat i amb l'equanimitat del coneixement fonamentat.

Text > ROSA MARIA GIL TORT, historiadora

L'any 2007 es va publicar el llibre *Una història de la diòcesi de Girona* (ca. 300-2000), l'obra pòstuma de Josep M. Marquès Planagumà (Cruïlles, 1939 -

Girona, 2007), que ja al llit de mort va anotar a Joan Busquets en un tros de paper la dedicatòria que hi volia deixar: «Populo Dei qui est Gerundae. Auctor», 'al poble de Déu que és a Giro-

na'. Així es va fer, i el llibre, que aconsegueix compendiar en 325 pàgines 20 segles d'història gironina, esdevé la culminació d'una vida singular, que entenia l'exercici de la pastoral, la gestió del patrimoni cultural i l'erudició històrica com un tot, amb tot el sentit, relligant fe i coneixement en una coherència defensada amb vehemència i amargura durant tota una vida. Joan Busquets, company i amic fins als darrers moments, en va dir: «Marquès defuig una història "a glòria de la institució". Preval en ell l'aspecte social de la història religiosa, no li interessaven només els prelats, sinó la vida del poble de Déu, de les parròquies, l'art dels temples humils, les confraries, el culte dels sants medievals, les congregacions, el govern de la *Bisbalia*».

Probablement, aquesta és la clau de l'enfocament que va donar a la seva obra, des de l'estudi fins a la divulgació, per fer arribar el coneixement del patrimoni a qui ell considerava que n'era el legítim propietari i hereu. Les seves paraules al catàleg de l'exposició «Germinabit» sobre art religiós català ho expressen amb claredat: «Creiem

>> Exemplars de la «Col·lecció Sant Feliu», una petita enciclopèdia del patrimoni eclesiàstic gironí. (Foto: TONI VILCHES)

>> Josep M. Marquès, a l'arxiu. (Foto: PERE DURAN)

que tant l'Església, que administra els recursos dels fidels, com l'Administració pública, que hi inverteix part dels impostos, tenen motius per ser transparents, sense reserves, a propòsit de les despeses fetes».

Ens trobem davant un personatge excèntric, geniüt i força tossut, percepció consensuada per tothom que el va tractar. Marquès s'entregava a la feina de rector de poble i en la labor de conservador de l'Arxiu Diocesà en sentit estricte, i —més per actitud personal que per encàrrec— exercia des d'una posició vicària de vetllador de tot el patrimoni, moble i immoble, històric i contemporani, de la diòcesi.

Fill de pagès, aviat va descobrir el poder dels llibres i la cultura, i va conrear tota la vida una dedicació gairebé obsessiva als papers antics del bisbat. Mai, però, va abandonar la seva vocació de capellà de poble, convençut que administrava també una herència

encomanada, una custòdia subrogada que tenia legítims propietaris en la comunitat de cristians de cada parròquia i de tot el bisbat.

Aquesta dicotomia va presidir la seva manera de treballar des del seminari i es va concretar en l'encàrrec de dirigir l'Arxiu Diocesà el 1980. Des d'aquell bastió va emprendre una croada eterna per catalogar, protegir i difondre el patrimoni diocesà, primerament de l'arxiu i després de tota l'herència cultural del bisbat. El seu predicament no sempre va fructificar.

L'estudi i la divulgació, des del cancell

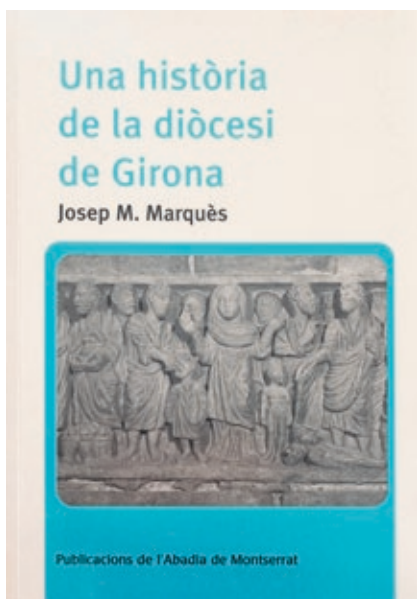
En l'obra de Josep Maria Marquès, l'alt nivell de les contribucions acadèmiques es posa al servei de la divulgació del patrimoni més tangible. Marquès s'esforça per confegir una història particular amb un treball acurat des del punt de vista històric i artístic, sense

oblidar el context humà en què s'inscriu cada monument. Així, l'obra impresa de Marquès que ha tingut més repercussió han estat els estudis sobre esglésies, ermites, monestirs i santuaris. Predominen els volums monogràfics en forma de llibrets i opuscles, i es completa amb articles dedicats al mateix tema. Tot plegat, juntament amb els articles especialitzats, suma uns cent setanta títols de contribucions acadèmiques. El total de la seva obra es comptabilitza en prop de quatre-centes referències.

Les publicacions sobre patrimoni religiós immoble s'agrupen en la «Col·lecció Sant Feliu» i en desenes d'articles en miscel·lànies, revistes i quaderns editats pels centres d'estudis de l'àmbit gironí i català. Amb la mateixa filosofia, va signar tres volums dins la col·lecció «Quaderns de la Revista de Girona», de la Diputació: *Rutes de l'art sacre (1939-1985)* (1986), en què fa un esforç de sistematització i ordenació dels elements patrimonials a partir d'unes rutes que faciliten la visita d'aquests actius; *Cristians de Girona* (1990), que és la història del culte cristià gironí com a precedent del que serà la seva obra pòstuma, *Una història de la diòcesi de Girona* (2007), i, finalment, *Per les esglésies* (2000), en què ofereix un bon catàleg actualitzat del patrimoni viu existent als temples. Tot aquest conjunt de publicacions han esdevingut la seva obra més recordada i consultada. La relació completa es pot consultar en la recopilació que Isabel Juncosa preparà com a colofó a la miscel·lània en honor de Josep M. Marquès, editada per Narcís Figueras i Pep Vila el 2010.

La «Col·lecció Sant Feliu», patrimoni a l'abast

La sèrie porta el nom del primer màrtir cristià de Girona, davant de sant Narcís. L'autor va pensar la col·lecció com un recull de llibrets destinats a facilitar el coneixement i la visita als temples parroquials i monàstics, als santuaris i a altres esglésies del bisbat. Va publicar-se entre els anys 1987 i 2002 amb l'objectiu de fer pedagogia i fonamentar l'estima en el coneixement del patrimoni. En els quinze anys durant els quals es va editar la col·lecció, varen sortir 24 volums, quinze dedicats a esglésies parroquials, quatre a monestirs, tres a santuaris i un a una

>> Una història de la diòcesi de Girona, obra pòstuma de Josep M. Marquès.
(Foto: TONI VILCHES)

>> Parròquia de Sant Josep de Girona. (Foto: WIKIMEDIA COMMONS. ENRIC FONTVILA.)

ermita. També en dedicà un a l'Arxiu Diocesà. L'estructura dels llibres és comuna. En volums d'unes seixanta pàgines, hi trobem una història concisa de la parròquia com a comunitat, una descripció del temple i els seus elements, amb una anàlisi de la decoració i la iconografia, en funció de cada lloc. En aquest apartat recull l'estat del monument abans de 1936, el resultat dels danys infligits i les restauracions posteriors. També s'hi veu la intenció de divulgar la memòria immaterial i de posar en relleu la funcionalitat del patrimoni artístic. Tot plegat en el seu lloc i mesura, sabent distingir els valors històrics i artístics de les aportacions populars i folklòriques, amb la mateixa finesa que descriurà i considerarà les peces d'art al costat de l'artesanía que trobem en molts temples.

La col·lecció s'inicià amb Porqueres i dedicà el volum 23 a Sant Pere de Figueres, que és una revisió d'un llibret anterior editat el 1966, i el 24 al santuari de la Font Santa, de Jafre, de l'actual arquebisbe de Tarragona i anteriorment rector de Jafre, Joan Planellas. Marquès va escriure directament onze dels llibrets, mentre que set els va fer en col·laboració i cinc els encarregà a altres persones coneixedores. L'any 1987 també va iniciar, amb la Diputació de Girona, una col·lecció anomenada «Francesc Montsalvatge», que recollia aportacions històriques sobre el bisbat de Girona, i finalment, el 1991, la col·lecció «Francesc Eiximenis», juntament amb Francesc Ferrer Gironès.

Més enllà de l'arxiu: evidències i clarividències

El fet de parlar de patrimoni cristià i eclesiàstic revela ja un posicionament sobre el lloc que adjudica a cada instància: el bisbat, com a administrador; el que ell anomena «el poble de Déu», com a propietari. Aquesta perspectiva esdevé el fil conductor del seu treball, fruit d'un coneixement erudit dels protagonistes, de la història dels prelat, eclesiàstics i parroquians i com aquesta es troba fixada en la documentació. No és un discurs historicista, perquè demostra una connexió amb la realitat contemporània, que s'expressa en els repertoris que fa de l'art sacre més actual. Coneixem pocs historiadors amb capacitat de discernir, entre les aportacions més recents en arquitectura, escultura, pintura i vitrall, allò que té valor artístic del que no.

Marquès es mostra també convençut del coneixement i la difusió com l'única garantia de preservació d'aquest patrimoni, amb hàbils observacions, com quan afirma que a Girona els visitants demanen molt més sovint pel call jueu que pel brodat de la Creació. I pregunten molt més sovint pel brodat de la Creació que no pas pels sarcòfags paleocristians de Sant Feliu, un conjunt únic a la península Ibèrica. O que l'església de Sant Josep mereix ser declarada conjunt historicoartístic per les mostres d'arquitectura i escultura del segle xx que reuneix.

També es lamenta repetidament de la manca d'exposicions d'art sacre, dels llargs silencis, de la centralitat en la capital, de la falta de difusió de simbolismes i representacions, antigues i modernes, que haurien renovat el vincle de la comunitat, cristiana o no, amb aquest patrimoni. I també acusa repetidament el retard en la catalogació dels béns mobles, que ell estimava en un 60 %, dels béns immobles destinats al culte, i de col·leccions importants arreu de la demarcació.

Des de la crisàlide

De les asprors de la seva vida, els que el conegueren n'han recollit molts detalls, i ell mateix —de forma definitiva, en les seves memòries, publicades parcialment per Carles Sapena— ha contribuït a ubicar la seva obra en el context en què va viure. Marquès clou el seu darrer llibre, publicat pòstumament, amb un capítol titulat «En la fase de la crisàlide». Era ben conscient de l'estat del patrimoni diocesà, de la seva catalogació, conservació i difusió. Però també coneixia el deix i les costures del cos d'administradors que en tenen cura. Aquest coneixement l'acarava a unes comunitats titulars que caminen cap a canvis profunds i adaptacions necessàries. La imatge de la crisàlide és la bonica metàfora que ens deixà per a un futur que pot ser captivador com l'aleteig d'una papallona o fugaç com la seva vida mateixa.